

КАРЕЛОВ К. Ю.,
orcid.org/0009-0001-8500-0063
аспірант кафедри державно-правових
дисциплін, кримінального права
та процесу
(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)

УДК 343.21

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.45>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЕКСЦЕСУ ВИКОНАВЦЯ

Стаття присвячена дослідженню проблематики кваліфікації кримінально протиправних дій у ситуаціях ексцесу виконавця, що є однією з найбільш складних і дискусійних категорій сучасного кримінального права України. Незважаючи на важливість цієї проблеми для правильного визначення меж кримінальної відповідальності співучасників, чинний Кримінальний кодекс України не містить нормативного визначення поняття «ексцес виконавця» та не встановлює чітких критеріїв його розмежування. Норма ч. 5 ст. 29 КК України лише опосередковано відтворює зміст цього правового явища, що зумовлює значну роль доктринального тлумачення та судової практики.

У статті аналізуються наявні в науковій літературі підходи до визначення поняття ексцесу виконавця, окреслюються ключові ознаки цього явища та фактори, що зумовлюють відмежування часткового й повного ексцесу. Особлива увага приділяється питанням встановлення меж спільного умислу співучасників, оскільки саме це є центральною передумовою для визначення обсягу кримінальної відповідальності кожного з них. Розкриваються проблеми неоднозначного застосування норм ст. 29 КК України у судовій практиці, які призводять до різних підходів у кваліфікації дій співучасників та нерідко до порушення принципу індивідуалізації покарання.

У статті також обґрунтовується необхідність вдосконалення законодавчого регулювання інституту ексцесу виконавця та пропонується комплекс заходів для підвищення якості правозастосування. Зокрема, пропонується підготовка Верховним Судом узагальнюючих правових висновків або прийняття постанови Пленуму з детальним роз'ясненням відповідних положень, що сприятиме підвищенню рівня передбачуваності судових рішень і зміцненню єдності правозастосовної практики.

Отримані результати мають важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяють поглибити розуміння інституту ексцесу виконавця, сприяють підвищенню якості кваліфікації кримінальних правопорушень, визначенню меж індивідуальної відповідальності співучасників та удосконаленню кримінально-правових механізмів реагування на злочинність.

Ключові слова: *співучасть, кримінально-правова кваліфікація, види співучасників, виконавець, ексцес виконавця, форми співучасті.*

Karelov K. Yu. Specific issues regarding the qualification of excess by the performer

The article is devoted to the study of the classification of criminal acts in situations of excess by the perpetrator, which is one of the most complex and controversial categories of modern criminal law in Ukraine. Despite the importance of this issue for

the correct determination of the limits of criminal liability of accomplices, the current Criminal Code of Ukraine does not contain a normative definition of the concept of “excess of the perpetrator” and does not establish clear criteria for its differentiation. The provision of Part 5 of Article 29 of the Criminal Code of Ukraine only indirectly reflects the content of this legal phenomenon, which determines the significant role of doctrinal interpretation and judicial practice.

The article analyzes the approaches to defining the concept of excess by a perpetrator available in scientific literature, outlines the key features of this phenomenon, and identifies the factors that determine the distinction between partial and complete excess. Particular attention is paid to the issue of establishing the limits of the common intent of accomplices, as this is the central prerequisite for determining the extent of criminal liability of each of them. The article reveals the problems of ambiguous application of the provisions of Article 29 of the Criminal Code of Ukraine in judicial practice, which lead to different approaches in the qualification of the actions of accomplices and often to a violation of the principle of individualization of punishment.

The article also substantiates the need to improve the legislative regulation of the institution of excess of authority by an executor and proposes a set of measures to improve the quality of law enforcement. In particular, it proposes that the Supreme Court prepare general legal conclusions or adopt a plenary resolution with a detailed explanation of the relevant provisions, which will contribute to increasing the predictability of court decisions and strengthening the unity of law enforcement practice.

The results obtained are of great theoretical and practical importance, as they allow for a deeper understanding of the institution of excess of authority, contribute to improving the quality of the classification of criminal offenses, determining the limits of individual responsibility of accomplices, and improving criminal law mechanisms for responding to crime.

Key words: *complicity, criminal law classification, types of accomplices, perpetrator, perpetrator's excess, forms of complicity.*

Вступ. Проблематика кваліфікації кримінально протиправних дій у випадках ексцесу виконавця залишається однією з найбільш дискусійних у сучасній доктрині кримінального права. Кримінальний кодекс (далі – КК) України не містить визначення поняття «ексцес виконавця», а лише опосередковано відтворює зміст цього явища в ч. 5 ст. 29 КК України. Неоднозначність доктринальних підходів, відсутність чітких критеріїв встановлення меж спільного умислу співучасників та розбіжності у судовій практиці створюють значні труднощі для правильної кваліфікації дій у випадках, коли виконавець виходить за межі умислу, що охоплюється всіма співучасниками кримінального правопорушення. Помилки в оцінці таких ситуацій безпосередньо впливають на правильність визначення обсягу кримінальної відповідальності, дотримання принципів індивідуалізації покарання. У цих умовах системне дослідження різновидів ексцесу виконавця є необхідним як для доктринального осмислення, так і для забезпечення єдності правозастосування.

Дослідженням питання кваліфікації суспільно небезпечних діянь у випадку ексцесу виконавця присвячені наукові праці таких правознавців як, О.С. Бондаренко, О.О. Кваша, В.О. Навроцький, Р.С. Орловський, Д.М. Харко та ін. Проте лишається низка дискусійних аспектів, які потребують розв’язання.

Постановка завдання. Метою статті є системний аналіз різновидів ексцесу виконавця та визначення теоретико-прикладних підходів до правильної кваліфікації дій співучасників у випадках виходу виконавця за межі спільного злочинного умислу.

Результати дослідження. КК України не дає визначення поняття «ексцес», однак у ч. 5 ст. 29 закріплено положення, яке фактично відтворює зміст цього поняття, визначаючи

особливості кримінальної відповідальності співучасників у випадках, коли виконавець вчиняє дії, що виходять за межі спільного злочинного наміру (узгодженості волевиявлення співучасників).

Ч. 5 ст. 29 КК визначає: «Співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом» [1], тобто законодавець прямо не оперує терміном «ексцес», однак фактично закріплює його правову природу: у разі, коли виконавець вчиняє кримінальне правопорушення, яке не охоплювалося спільним умислом інших співучасників, вони не підлягають кримінальній відповідальності за такі дії. На нормативному рівні встановлене загальне правило, відповідно до якого кожен співучасник відповідає виключно в межах спільного умислу, що був узгоджений між усіма співучасниками, тоді як дії, що виходять за межі такого умислу, кваліфікуються як ексцес виконавця.

Встановлено, що ексцес виконавця можливий лише у формах співучасті, які передбачають попередню узгодженість дій, а саме, при вчиненні кримінальних правопорушень групою осіб за попередньою змовою, організованою групою чи злочинною організацією організацією. Натомість ситуації, коли кримінальні правопорушення вчиняються без попередньої змови, характеризуються відсутністю єдиного спільного умислу, що унеможливує вихід за його межі, в таких випадках ексцес неможливий.

Доцільно звернути увагу, що коли виконавець самостійно реалізує об'єктивну сторону кримінального правопорушення, яка не охоплювалася умислом інших співучасників, він фактично діє самостійно, виходячи за межі попередньої узгодженості. Сам факт вчинення виконавцем кримінального правопорушення, не узгодженого з іншими учасниками, дозволяє чітко окреслити межі спільної протиправної діяльності та відокремити її від індивідуальної реалізації кримінально протиправного наміру. Це забезпечує правильну кваліфікацію дій кожного зі співучасників, шляхом дотримання принципів індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності [2, с. 186; 3; 4].

Кваліфікація дій у разі ексцесу виконавця здійснюється з урахуванням двох ключових критеріїв: об'єктивного, що полягає у встановленні факту виходу виконавця за межі спільного умислу, тобто вчинення ним додаткових дій, які не були предметом домовленості; та суб'єктивного, який виражається у відсутності в інших співучасників умислу на вчинення такого неузгодженого діяння й відповідного психічного ставлення до його наслідків. Кваша О.О., Харко Д.М., Орловський Р.С. підкреслюють, що за наявності ексцесу виконавця спільність умислу фактично припиняється, оскільки додаткові дії мають односторонній характер і не впливають зі спільного плану (узгодженості), а відсутність причинного зв'язку між наміром інших співучасників та результатами, яких досягнув виконавець, унеможливує покладення на них кримінальної відповідальності за таке діяння. Таким чином, ексцес дозволяє чітко відокремити межі узгодженої протиправної діяльності від індивідуальної поведінки виконавця та забезпечує правильну кваліфікацію дій кожного учасника [5, с. 496; 6, с. 62; 7, с. 234].

У правозастосовній практиці нерідко виникають значні труднощі щодо належної кваліфікації дій співучасників у випадках відхилення виконавця від досягнутої узгодженості умислу. Зокрема, йдеться про ситуації, коли виконавець, реалізуючи спільний умисел, одночасно вчиняє й інше кримінальне правопорушення, яке не було погоджене з організатором, підбурювачем чи пособниками. У таких випадках постає питання про межі їх відповідальності, оскільки додаткове діяння виходить за межі спільного умислу та не охоплюється домовленістю між співучасниками. Такий перший різновид ексцесу виконавця характеризується особливостями розмежування кримінальної відповідальності між співучасниками. У випадку, коли виконавець наряду із реалізацією узгодженого між усіма учасниками злочинного наміру додатково вчиняє кримінальне правопорушення, що не охоплювалося їхнім спільним умислом, обсяг відповідальності кожного зі співучасників визначається диференційовано. Виконавець несе кримінальну відповідальність у повному обсязі, тобто, за всі фактично вчинені ним діяння, зокрема й ті, що виходять за межі попередньої домовленості.

Натомість інші співучасники відповідають виключно за те кримінальне правопорушення, яке охоплювалося їхнім спільним умислом та щодо якого вони здійснювали організацію, підбурювання чи пособництво. Дії виконавця, які стали результатом його самостійного, неузгодженого наміру, не можуть інкримінуватися іншим співучасникам, оскільки вони не бажали та не передбачали їх учинення. Це відповідає змісту ч. 5 ст. 29 КК «Співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом» [1].

Не менш складною є й інша поширена ситуація, коли виконавець фактично відмовляється від реалізації кримінального правопорушення, про яке сторони домовлялися заздалегідь, і натомість учиняє зовсім інше діяння, що є більшою суспільною небезпекою або менш тяжке порівняно з узгодженим. Подібні випадки потребують особливо ретельного аналізу з боку правозастосовних органів, адже кваліфікація дій інших співучасників залежить від того, чи могли вони передбачати таке відхилення, чи охоплювала їхня домовленість можливість зміни плану, а також чи сприяли вони новому, неузгодженому кримінально протиправному діянню хоча б опосередковано.

Такий, другий різновид ексцесу виконавця проявляється у відмові від реалізації кримінального правопорушення, попередньо узгодженого між усіма співучасниками, та вчиненні натомість іншого діяння, яке не охоплювалося їхнім спільним умислом. У такій ситуації відповідальність кожного зі співучасників має розмежовуватися. Оскільки нове кримінальне правопорушення не передбачалося домовленістю і не було охоплено умислом інших співучасників, вони не підлягають кримінальній відповідальності за дії виконавця, адже не передбачали та жодним чином не сприяли їх учиненню. Відсутність їхнього внеску у нове діяння свідчить про повний характер ексцесу та виключає співучасть у новому кримінальному правопорушенні.

Щодо виконавця, то він не несе відповідальності за узгоджене, але фактично не вчинене кримінальне правопорушення, оскільки добровільно відмовився від його реалізації відповідно до вимог ст. 17 та ст. 31 КК України. Разом з тим він повністю відповідає за нове кримінальне правопорушення, фактично вчинене ним замість узгодженого, і його дії підлягають кваліфікації за статтею Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність саме за фактично вчинене діяння. Таким чином, виконавець відповідає лише за нове кримінальне правопорушення, а інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за готування або замах на кримінальне правопорушення, що було узгоджене всіма співучасниками відповідно до ст. 14 та ст. 15 КК України.

Висновки. Розмежування часткового та повного ексцесу виконавця становить важливий елемент правильної кваліфікації дій співучасників і безпосередньо впливає на визначення обсягу кримінальної відповідальності кожного з них, що має важливе значення для індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності.

Проте чинне кримінальне законодавство України лише фрагментарно регулює питання ексцесу, обмежуючись загальними положеннями про межі умислу співучасників. Відсутність більш детального нормативного закріплення та єдиних підходів у судовій практиці нерідко призводить до неоднакового застосування ст. 29 КК України у ситуаціях відхилення виконавця від попередньо узгодженого умислу.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба у вдосконаленні законодавчого регулювання, що може бути реалізовано як шляхом внесення відповідних змін до КК України, так і шляхом надання офіційних роз'яснень. Доцільним видається прийняття постанови Пленуму Верховного Суду або узагальнюючого правового висновку, в якому були б чітко окреслені критерії відмежування різновидів ексцесу виконавця, особливості встановлення меж спільного умислу, а також принципи визначення відповідальності співучасників у кожній із типових ситуацій. Такі роз'яснення сприяли б забезпеченню єдності правозастосовної практики, підвищенню передбачуваності судових рішень та повнішій реалізації принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Кваша О. О., Харко Д. М. Виконавець злочину у структурі співучасті : монографія. Київ : Волин. обласна друк., 2015. 224 с. ISBN 978-966-361-806-7.
3. Орловський Р. С. Поняття і значення ексцесу співучасника. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція : зб. наук. пр. Одеса, 2015 Вип. 15. С. 105–108. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10490>.
4. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 560 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. В. М. Бурдіна, В. І. Маркіна. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 1148 с. ISBN 978-966-667-882-2. URL: <https://jurkniga.ua/contents/kriminalne-pravo-ukraini-zagalna-chastina-pidruchnik-yurinkom-inter.pdf?srsltid=AfmBOoqUKwGu1UE4xMGtY2LYjAPWPn4F9sSGRH9KsfySW8wce1338Hcp>.
6. Бондаренко О. С. Кримінальне право. Загальна частина (у таблицях і схемах) : навчальний посібник / О. С. Бондаренко, М. О. Думчиков. Суми : Сумський державний університет, 2022. 114 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f2dcf645-18e7-4a5d-823d-40173b096bc9/content>.
7. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. – 944 с. ISBN 978-966-2310-08-5. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/358166.pdf>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025

